

3.HAFTA

1921 ve 1924 Anayasaları

Osmanlı Devleti dini temellere dayanan, teokratik bir devletti. Yeni Türk Devleti ise, milli egemenlik ilkesine dayalı bir meclisle kurulmuştu. Bu ilkenin gerçekleştirilebileceği tek devlet sistemi, lâik hukukun geçerli olduğu demokratik cumhuriyet modeliydi. Bu nedenle, 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışı, ilerde hukuk alanında köklü bir inkılâp yapılacağına da göstergesi ve ilk basamağıdır.

Yeni kurulan devlet, ulusal egemenlik ilkesine dayandığı için, İstanbul Hükümetini, padişahı ve “Osmanoğulları ailesinin erkek üyelerinin egemenliği” temeline oturtulmuş olan Osmanlı Anayasasını da tanıımıyordu.

1921 Anayasası/ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Ocak 1921)

TBMM’nin hazırladığı Anayasa, 20 Ocak 1921’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla yürürlüğe girdi. **Bu anayasanın 1. Maddesinde, “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayalıdır.” cümleleri yer alır. Bu madde ile henüz adı konulmamış Cumhuriyet rejimine geçiş müjdelenmiştir. Anayasanın 2. Maddesinde ise yasama ve yürütme yetkileri TBMM’ne verilerek kuvvetler birliği ilkesi benimsenmiştir. Yani TBMM hem yasaları çıkartacak hem de yürütecektir. TBMM, yasama ve yürütme yetkilerinin yanında yargı yetkisine de sahiptir. İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu bu durumun göstergesidir. 3. Maddede “Türkiye Devleti, TBMM tarafından idare olunur” cümlesi ile hem meclis hükümeti sisteminin seçildiğinin hem de milletin egemenlik hakkını Meclis eliyle kullanacağını gösteriyordu. Anayasa’da kuvvetler birliği ve Meclis Hükümeti sistemlerinin seçilmiş olmasının ana nedeni, ölüm kalım savaşını hemen gerçekleştirmek için gereken yetkileri TBMM’ne tanımadır.**

1921 Anayasası, içerdiği hükümler itibariyle, ülkede 1876’dan beri yürürlükte olan Osmanlı Anayasasına (Kanun-ı Esasi) tamamen aykırı olmakla birlikte, mevcut koşullar gereği, Kanun-ı Esasi’nin hukuken ortadan kalktığı açıklanmamış, 1921 Anayasası ile çatışmayan hükümlerinin yürürlükte olduğu varsayılmıştır.

23 maddelik bu kısa anayasa ile Meclis, Kurtuluş Savaşını ulus adına yürütmüştür. 23 maddelik Anayasanın, kısalığı o devrin özelliğinden ileri gelmekte, sadece olağanüstü şartları ve acil ihtiyaçları karşılamakla yetinilmenin gerekli olduğu kanaati, kısa ve özet bir anayasa hazırlanışına sebep olmakta idi. Kısalığı nedeniyle pek çok eksikliği olan 1921 Anayasasının yerine toplumun ve bireylerin de konum ve haklarını belirleyecek yeni bir yapılanmaya ihtiyaç vardı. Bu amaçla 1924 yılında yeni bir anayasa hazırlandı.

1924 Anayasası (20 Nisan 1924)

Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılmasında sonra yeni Türkiye'nin yeni bir Anayasaya ihtiyacı doğdu. TBMM'de yapılan çalışmalar ve müzakereler sonunda, 20 Nisan 1924'te 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul edildi. 20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni devletin ikinci Anayasası, Milli Mücadelenin kazanılmasından ve Cumhuriyetin ilânından sonra kararlı bir düzene kavuşmuş, yeni bir Devletin demokrasi prensiplerine değer veren bir anayasasıdır. **Anayasanın 1. maddesinde, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.” Hükümü yer alır. Bu hüküm özel koruma altına alınarak, değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği kabul edilmiştir. Anayasanın 3. ve 4. maddeleri, egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olduğunu, TBMM'nin ulusun tek ve gerçek temsilcisi olarak millet adına ulusal egemenliği kullanma yetkisine sahip olduğunu belirtiyordu. Yasama ve yürütme yetkileri TBMM'nin elindedir. (Madde 5) 8. maddede yargı yetkisinin ulus adına, bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı hükme bağlanmıştır. Yani yargı bağımsızdır. 68. madde 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nden alınmıştır: “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zararlı olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır.” Anayasada sıklıkla geçen “Türk, Türkler” kavramları 88. maddede açıklanmıştır: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk denir.” O halde, milliyetin esası ırk değil, siyasi sadakattir.**

1924 Anayasasının ruhunda ve mantığında Türk Cumhuriyetinin siyasî teşkilatı, demokrasi esasına dayanır. Memlekette hakimiyetin, gerçek ve tek sahibi, Türk milletidir. Milletın dilekleri, fikir ve arzuları, tek bir organda, Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanır ve bu mecliste de millet iradesi seçim yolu ile gerçekleşmektedir. Sonuç olarak 1924 Anayasası genel nitelikleriyle milli ruh ve ihtiyacın ifadesi, tarihi ve sosyal akışların bir sonucu olmuştur.

Diğer Kanunlar

Türk Medeni Kanunu yanı sıra, 1926'da Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu, 1927'de Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, 1929'da Ceza Muhakemeleri Usulü ve Deniz Ticareti Kanunları, 1932'de İcra-İflâs kanunları yine batı ülkeleri kanunlarından yararlanılarak hazırlanmış ve yürürlüğe girmişlerdir. Bu kanunlarda gelişen ihtiyaçlara uygun olarak değişiklikler yapıldı.

Hukuk inkılâbının en önemli adımlarından biri de 20 Nisan 1924'te yeni bir anayasanın yürürlüğe girmesiydi. Bu anayasayla, artık saltanat, hilâfet kaldırılmış; yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni ilkeleri konulmuştu. 105 maddelik bu anayasada “Türk Devleti bir cumhuriyettir, dili Türkçe, dini İslâm, başkenti Ankara'dır” ifadesi doğal olarak yer almıştı.

Yine anayasada kuvvetler birliği ilkesi geçerli tutulmuş, yargının bağımsız olduğu vurgulanmıştı. Her türlü kamu hürriyetinin düzenlenmesiyle kız-erkek tüm çocuklar bir arada, ağdaş eğitime geçmişlerdi. Bu anayasa ile devletin tüm işlerinin kanuna uygunluğu sağlanarak, “hukuk devleti” ilkesi geerleştirilmişti.

30 Kasım 1925’te çıkartılan, tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına ilişkin kanunla lâiklik ilkesini sağlamlaştıran bir adım daha atılmıştı. Böylelikle bu merkezlerde din sömürüsü yapılması engellenmişti. Trbedarlıklar ile birtakım tarikat unvanlarının kullanılması ve kıyafetleri yasaklanmıştı (şeyhlik, derviflik, müritlik, emirlik, büyücülük, frklk, muskacılık gibi). Böylece vicdanlara dinsel baskı yapılması önlenerek, lâikliğin temel kuralı olan “vicdan özgürlüğü” sağlanmak istenmişti.

Hukuk alanındaki lâik gelişmeye paralel olarak, 1928’de yapılan anayasa değişikliği ile dinî hükümler anayasadan çıkartıldı.

1925 yılında ülkenin ihtiyacı olan ağdaş hukukçuları yetiştirmek üzere Ankara Hukuk Fakültesi açıldı. Barolar kuruldu, mahkemeler yeniden düzenlendi. Medenî hukuk alanında tüm haklarına kavuşan Türk kadınına 1930 yılında belediye yelikleri için seçme ve seçilme hakkı, 1934’te de her türlü seçme ve seçilme hakları verildi.

1937 yılında lâiklik, inkılpılık, devletçilik, milliyetçilik ve halkçılık ilkelerine anayasada bir madde olarak yer verildi. Böylece altı ilke devletin temel ve vazgeçilmez ilkeleri hline dönüştürüldü.

Hukuk inkılâbı ile Türk hukukuna lâik karakter kazandırılmıştı. Türk hukuku artık dinsel nitelik taşımıyordu. Hiçbir kıstasa göre insanlar arasında ayırım yapılmıyor herkes kanun önünde eşit muameleye tâbi tutuluyordu. Kanunların tekliği ve genelliği ilkesi geçerliydi. Çok hukukluluk kaldırılarak, azınlıklar için ayrıcalıklar ve sosyal, siyasî, hukukî kısıtlamalar engellenmişti. Azınlıklara hukukî ayrıcalıklar tanıyarak, devletin egemenliğinin engellenmesi ya da niterliğinin yani bölünmez bütünlüğünün tehlikeye düşürülmesi artık mümkün değildi. Bundan dolayı bugün bağımsız, eşitlikçi, ağdaş demokratik bir devlette yaşıyorsak bunu lâik hukukumuzla borçluyuz. Ayrıca hukuk inkılâbı ile dünya işlerini bilim ve akılla yürütme yolu da açılmıştı. Bu inkılpla hukuk devletine geçilmiş, devlet yönetiminde keyfiliğin yerini hukuka bağlılık ve hukuka uygunluk almıştı.

Hukukumuzun gelişimi kuşkusuz sürmektedir. Toplum artık değişmez kuralların kalıplarına hapsedilmemektedir. Yeni ihtiyaçlara uygun olarak mevcut hukuk kuralları yeniden düzenlenmektedir. Yeni anayasa değişiklikleri (1960, 1982 gibi) ve kanunlarla toplumsal

gerçeklikler takip edilmekte, Türk toplumu eşitlikçi, çağdaş, akılcı, adil bir hukuk sistemi içinde yaşatılmaktadır.

Hukuk İnkılabı ve Türk Medeni Kanunu

Hukuk alanında yapılan inkılâpların ana amacı, lâik, demokratik, çoğulcu, özgürlükçü, akla, bilimsel esaslara ve en önemlisi eşitliğe dayanan bir devlet sistemi ve yaşam biçimi oluşturabilmektir.

Hukuk inkılâbı da siyasal inkılâplar gibi, art arda atılan çeşitli adımlardan oluşmaktaydı.

1. Hukuk İnkılâbının Nedenleri

Osmanlı Devleti teokratik bir devlet olduğu için hukuk sisteminin ve devletin temelinde İslâm hukukuna uygunluk ilkesi aranırdı. Hazırlanan örfî kurallarının dahi İslâm hukukuna uydurulması esaslı her zaman ön plânda tutulurdu. Bu topraklarda yaşayan Müslümanlara İslâm hukuku, gayrimüslimlere de kendi dinî hukuk kuralları uygulanıyordu. Yani devletin vatandaşları, kanun karşısında eşit olmadığı gibi dinleri nedeniyle farklı hukuk kurallarına tâbiydi.

İslâm hukuku kuralları dört ana kaynağa (Kur'an, sünnet, icma, kıyas) dayanmakta iken bir süre sonra (XI. yüzyıldan itibaren) yorum yolunun kapatılması, bu hukuk sistemine yeni kuralların ilâve edilmesini engellemiş ve böylelikle zamana uymayan kanunlar ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelmişti. Osmanlı Devleti'nde devletin yıkılışına kadar İslâm özel hukukundaki (kişi, aile, miras gibi) kurallar aynen uygulanmış; kamu hukuku alanında ise devlet yönetimine ilişkin kuralların azlığı, her İslâm ülkesinin kendi eski devlet geleneklerini sürdürmesine yol açmıştı. Osmanlı padişahları ve devlet adamları da, devletin varlığını korumak ve bu çok büyük topraklarda, birbirinden çok farklı insan gruplarını huzur içinde yönetebilmek için eski Türk geleneklerini İslâm hukuku kuralları ile yoğurarak uygulamışlardı. Gerektiği zaman fermanlarla yeni kamu hukuku kuralları koymaktan çekinmemişlerdi. Padişahların ve Türk gelenekleriyle İslâm hukukunun oluşturduğu bu kurallara örfî hukuk adı verildi. Ancak giderek bu alandaki kanunlaşmalar da azalmış ve kanunlar güncelliğini kaybetmişti.

Ticaret, ceza ve usul hukuku alanlarında Tanzimat döneminde (1839'dan itibaren) özellikle Fransa'dan çeşitli kanunlar tercüme edilerek yürürlüğe sokulmuş, böylece Osmanlı hukuku çağın ihtiyaçlarını karşılar hâle getirilmek istenmişti. Ancak, bir yandan da devletin teokratik yapısı gereği, şer'î esaslar korunuyordu. Ticaret hukuku alanında faiz, ipotek gibi bugün için

hayatî önem taşıyan bazı kurumların düzenlenmemesi, ceza hukukunda mevcut bazı cezaların uygulanmasının modern hukuk anlayışıyla bağdaşamaması, şer'î mahkemelerin hâlâ tek yargıçla (kadı) çalışması, Müslüman olmayanların Müslümanlara karşı şahitlik edememeleri gibi konular hukuk sisteminde büyük sıkıntılara yol açıyordu. Dinsel temele dayanan bu hukuk kuralları kaldırılamıyordu.

Öte yandan, Müslüman olmayanların evlenme, boşanma, miras, nafaka gibi özel hukuka ilişkin kurallarının, bağlı oldukları cemaat mahkemelerince uygulanması, şer'î mahkemelerin de aynı konularda sadece Müslümanlara yönelik çalışmaları, batıdan alınan kanunlar gereği kurulan yeni mahkemelerde ise bambaşka kuralların geçerli olması, farklı kuralları uygulayan farklı mahkemeler arasında sürekli görev ve yetki çatışmalarına yol açıyor; adaletin yerine getirilmesini zorlaştırıyordu.

Bu çok başlı mahkeme grubuna bir de konsolosluk mahkemeleri dâhildi. Osmanlı topraklarında yaşayan yabancılara, kapitülasyonlarla hukuk alanında büyük imtiyazlar tanınmıştı. Onlar devlete vergi vermez ve sadece kendi konsolosluk mahkemelerinde yargılanabilirlerdi. Osmanlı Devleti onları tutuklayamıyor, yargılayamıyordu. Bu durum, bugün iç ve dış hukuk açısından egemen bir devlet için kabul edilemezdi. Üstelik zamanla Osmanlı uyrukluğundaki gayrimüslimler de yabancılardan bu ayrıcalıklarından (sayıları milyonlara varacak ölçüde) yararlanmaya başladılar. Her türlü koruma ve hizmetinden faydalandıkları Osmanlı Devleti'ne karşı hiçbir mükellefiyet yerine getirmeden ve yargı denetiminden uzak yaşıyorlardı. Devlet onlar üzerinde egemenlik ve yargı gücünü kullanamıyordu.

Ülkede yaşayan insanlara cinsiyetleri, dinleri, tâbiyetleri kıstas alınarak bu kadar farklı kuralların uygulanması, çeşitli mahkemelerin bir arada çalışması, ülkede hukuk birliğini parçalamıştı. Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler, aslında imtiyazlı olan bu durumlarını, Osmanlı Devleti'nden kopmak için bahane olarak kullanıyor, çok yönlü siyasî ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirebilmek için, "kanun önünde eşitlik olmadığı" gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ni büyük devletlere şikâyet ediyorlardı. Osmanlı Devleti üzerinde kurdukları ekonomik hâkimiyetle yetinmeyen, siyasî güçlerini de pekiştirmek isteyen büyük devletler, bu gayrimüslim grupları, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve amaçlarını gerçekleştirmek için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirdiler. Gayrimüslimlerin devletin zayıflamasıyla ortaya çıkan idarî bozukluklara karşı tepkilerini ve uyanan ulusçuluk duygularını körükleyerek Osmanlı Devleti'ne karşı kullandılar.

Osmanlı Devleti ise, hukuktaki çok başlılığı teokratik sistemi nedeniyle engelleyemedi, kanun önünde eşitliği sağlayamadı. Dinsel hukuk sisteminin zorunlu olarak içerdiği imtiyazları kaldıramadı. Bu durum da büyük devletlerin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale kapısını hep açık tuttu. Yani devlet, siyasî ve adlî bağımsızlığını sağlayamadı. Azınlıklara tanınan hukukî ayrıcalıklar devleti parçaladı.

Tüm bu sakıncalar, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nde eski hukukun sürdürülemeyeceğini açıkça ortaya koyuyordu.

2. Hukuk İnkılâbının Gelişimi

Hukuk inkılâbının ön şartlarını oluşturan siyasî inkılâpların tamamlanması üzerine, mevcut hukuk sistemini yenilemek ve modernleştirmek üzere 1923 yılında Adliye Vekâleti medenî hukuk, ceza hukuku, usul hukuku gibi alanlarda çeşitli komisyonlar kurdu. Bu komisyonlar yürürlükte bulunan kanunları gözden geçirecek ve tadil edecek, hukuk deyimlerini belirleyeceklerdi.

1926 yılında İsviçre Medenî Kanunu bazı değişikliklerle Türk Medenî Kanunu olarak yürürlüğe girdi. Bu kanunun seçiminde; basit dili, açık, hâkime geniş takdir yetkisi veren elâstiki karakteri, Avrupa'da kabul edilen en yeni, liberal, kadın-erkek eşitliğine dayanan bir aile düzenini içeren ve demokratik bir devletin ihtiyaçlarını karşılayabilir özellikleri etkili oldu.

Bu kanunun kabulünden kısa bir süre önce, 1925 yılında, topraklarımızda yaşayan Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar birer ay arayla verdikleri dilekçelerle, “artık medenî hukuk bakımından, ayrı bir muameleye tâbi olmak ihtiyacını duymadıklarını, dinî düşüncelerden tamamıyla soyutlanmış esasların kabul edilmesi üzerine, gayrimüslim cemaatler için ayrı hükümler konmasına gerek olmadığını, yeni medenî kanunun kendilerine de uygulanmasını istediklerini” Adliye Vekâletine bildirdiler.

Böylece yüzyıllar sonra nihayet topraklarımızda hukuk birliği sağlanabiliyor, farklı dinî hukuk kurallarına bağlı olmanın azınlıklara getirdiği imtiyazlar kaldırılıyordu.

Yeni Türk Medenî Kanunu;

- İlerici, inkılâpçı, lâik ve halkçı bir ruh taşıyordu.
- Evlenme, boşanma, miras, velâyet, hak ve fiil ehliyeti gibi konularda kadın-erkek eşitliği sağlamıştır.
- Tek eşlilik usulünü getirmiştir.

- Medenî nikâh usulü getirmiştir.
- Kadın, erkek tüm Türk vatandaşları aynı haklara kavuşmasını sağlamıştır.
- Hâkimlerimize tanıdığı geniş takdir serbestisi ile hâkimlerimiz olayın ve ülkemizin şartlarına uygun olarak hukuk kuralı yaratma ve uygulama imkânına kavuşmuşlardır.
- Türk hâkimleri, verdikleri kararlarla yeni hukuku kısa süre içinde millileştirmişlerdi.
- Halkımızın çağdaş ve millî ihtiyaçlarına cevap veren bir hukuk sistemi oluşmuştu.